

СТУДИЈА О ПОЕТИЦИ И ПСИХОЛОГИЈИ ГРОТЕСКЕ

(Оливера Жижовић, *Поетика и психологија гротеске*, Заужбина
Андрејевић, Београд, 2009)

Књига *Поетика и психологија гротеске* Оливере Жижовић представља прерађену верзију магистарског рада, одбрањеног на Филолошком факултету у Београду 2008. године, под насловом „Гротеска у романима *Петроград* Андреја Белог и *Завист* Јурија Ољеше“. О вриједности студије свједочи и чињеница да је објављена у издању Задужбине Андрејевић, и то у оквиру библиотеке ACADEMIA, гдје Задужбина на основу властитих правила и критеријума, те Јавног конкурса, објављује високо оцијењене магистарске тезе, одбрањене на универзитетима у земљи и иностранству.

Будући да је монографија *Поетика и психологија гротеске* настала из магистарског рада, разумљива је њена изузетна композициона разуђеност, што се може видјети већ из прегледа самог *Садржаја*. У оквиру 106 страна штампаног текста, издвајају се 24 нумерисана дијела: 1. *Сажетак*; 2. *Abstract*; 3. *Увод*; 4. *Одређење гротеске*; 5. *Гротеска и модернизам*; 6. *Гротеска као сучељавање аполонијског и дионизијског начела*; 7. *Манифестација гротеске у роману Петроград Андреја Белог*; 8. *Манифестација гротеске у роману Завист Јурија Ољеше*; 9. *Аполонови хемороидни дани*; 10. *Карневализација свијета кроз однос господара и дворске луде* (10.1. *Материјално-тјелесни живот знамените личности*; 10.2. *Кобасицијада*; 10.3. *Карневалско крунисање и свргнуће владара*) ; 11. *Растргнути Дионис*; 12. *Завера осећања* (12.1. *Дечачка освета, подвиг први*; 12.1.1. *Митолошки преступи гротескних бића*); 13. *Снови и халуцинације као спонтани изрази несвесног* (13.1. *Ерос и Танатос*); 14. *Човек-машина и машина-човек*; 15. *Витез и једнорог*; 16. *Митолошке основе сукоба браће*; 17. *Митолошке основе сукоба отац-син*; 18. *Метафора прождирања – родно место гротеске*; 19. *Гротеска и колективно несвесно*; 20. *Закључак*; 21. *Напомене*; 22. *Литература*; 23. *Индекс појмова*; 24. *Краткое сордежание*. Шест цјелина има функцију пропратних текстова (*Сажетак са издвојеним кључним ријечима*, *Abstract*, *Напомене*, *Литература*, *Индекс појмова* и *Краткое сордежание*) који, несумњиво, доприносе прегледности, садржајности и научности студије. Тематски дио рада, укључујући *Увод* и *Закључак*, обухвата 18 краћих поглавља.

У *Уводу* (9–10) ауторка указује на кључне проблеме којима ће се бавити у својој студији. Полази од тезе да „гротеска представља

композиционо јединство формалних и садржинских елемената, односно, форму потенцијално богату разнородним садржајима, па никад није једнозначна и унапред значењски одређена, без обзира на културно-историјске оквири, националну књижевност или естетику у којој се јавља“, из чега произлази да се „гротеска, односно начини њеног испољавања, као и њене конкретне манифестације мора посматрати искључиво у контексту одређеног књижевног дела и његове поетике“. Да би указала на амбивалентну природу гротеске, Оливера Жижовић узима за примјер два парадигматична, али умногоме различита романа руске књижевности прве трећине XX вијека – *Петроград*, Андреја Белог и *Завист*, Јурија Ољеше. Будући да је гротеска битан конститутивни елемент оба романа, а дубља анализа показује да они посједују и низ других сличности, како на мотивском, тако и на структурном плану, ауторка се, начелно, одређује за компаративни приступ при анализи теме. Уводни дио завршава са чврстим увјерењем да „поређење романа *Петроград*, Андреја Белог, и *Завист*, Јурија Ољеше, не омогућава само узајамно сагледавање и потпунију интерпретацију ових романа, већ, захваљујући разноврсној функционализацији гротеске, као и успостављању специфичног и особеног односа према њеним коренима, доприноси целовитијем и плодотворнијем поимању гротеске као феномена и естетске категорије“.

У уводном дијелу наредног поглавља, *Одређење гротеске* (11–13), даје се кратак осврт на поријекло термина гротеска и његову првобитну примјену. Потом се указује на разлоге због којих теоретичари не желе да се ограниче на проучавање ужег подручја које обухвата овај термин, него се радије баве одређењем „феномена *гротескног*“. Имајући у виду релевантне теоријске радове посвећене гротески, Оливера Жижовић покушава дати синтетичку слику о овом феномену. Да би показала зашто се појам гротескног везује за веома различите ауторе и дјела, ауторка посебан акценат ставља на *релативност* гротеске, разнородне начине њеног грађења, употребе, функционализације и контекстуализације, као и *варијабилност* утисака које гротескне слике и представе могу изазвати у свијести читаоца.

Сљедећа два поглавља представљају значајан допринос теоријском проучавању феномена гротеске. Прво, у поглављу *Гротеска и модернизам* (14–16), проблем гротеске се конкретизује довођењем у непосредну везу са модернистичким поетикама, а потом и са романима *Петроград* Андреја Белог и *Завист* Јурија Ољеше, који се могу смјестити у шири контекст модернизма. Затим се посматрањем гротеске кроз призму одређених филозофских ставова Фридриха Ничеа, у поглављу *Гротеска као сучељавање аполонијског и дионизијског начела* (17–19), проширује и продубљује виђење овог феномена. Наиме, један од највећих модерних мислилаца, Фридрих Ниче, уживао је огромну популарност у Русији крајем 19. и почетком 20. вијека. У својој првој књизи *Рођење трагедије* (1872), он заступа идеју да је у

Старој Грчкој постојао дуализам Аполон – Дионис, који се односио на чисто културна питања. Доводећи у везу Аполона и Диониса, Ниче, заправо, говори о два супротна принципа (начела) *аполонијском* – утемељеном на заштити поретка, мјере и границе и *дионизијском* – утемељеном на страстима, нагонима, ирационалном.

Оливера Жижовић полази од Ничеових идеја о аполонијском и дионизијском начелу и укратко говори о њиховој рецепцији у Русији првих деценија двадесетог вијека, али и о њиховој „реинтерпретацији“ и „модификацији“ од стране руских интелектуалаца и умјетника, а посебно Вјачеслава Ивановича Иванова, који се издваја као „најбољи познавалац религије Диониса у Русији“. Свједочанство о атмосфери која је тих година владала у Русији, ауторка налази у филозофским дјелима Николаја Берђајева (*Самоспознаја: покушај аутобиографије и Руска идеја: основни проблеми руске философске мисли XIX и почетка XX века*). С обзиром на то да су прве деценије XX вијека у Русији биле обиљежене кризом и корјеним промјенама, ауторка наводи низ запажања на основу којих изводи закључак да је један од *најадекватнијих израза* тог прелазног периода и те кризе „била гротеска, која је својим обликом успевала да изрази жељени садржај диспаратности, несклада, али и неопходност да се наметнуте границе прекораче, превазиђу, па чак и укину“.

Посебно мјесто у структури књиге имају поглавља „Манифестација гротеске у роману *Петроград* Андреја Белог“ (20–23) и „Манифестација гротеске у роману *Завист* Јурија Ољеше“ (24–26). Из садржине ова два поглавља, јасно се види, не само да се гротеска у романима *Петроград* и *Завист* вишеструко испољава, него и да се то често дешава на истим плановима – на плану гротескне романескне структуре и мотива, гротескног описа ситуација, физичког изгледа и природе ликова, њихових осјећања и поимања свијета и слично. Тако се отвара низ тема, које ће бити обухваћене у даљој интерпретацији и компарацији поменутих романа.

С обзиром на то да Жижовићева заступа тезу да гротеска има коријене у митологији, или још прецизније „у несвесном делу људске личности (и то у његовом архетипском слоју“), разумљиво је што у поглављима која слиједе, она прати конституисање гротеске у романима *Петроград* и *Завист* имајући у виду митске коријене овог феномена и сагледавајући их, при том, кроз призму одређених филозофских и, још чешће, психолошких гледишта (Фројда, Јунга и др.). Током своје расправе, ауторка показује како фабуле оба романа, почивају на дубљим, митским основама, али су те митске основе, већим дијелом, пародиране, травестиране и иронизоване. Другим ријечима, код Белог и Ољеше (као и код других модерних романијера који настоје да разоре старе митове и преведу их на савремену раван), процес митологизације, истовремено прати процес демитологизације. Примјера ради, митеме о борби *хаоса* и *космоса*, а потом и борби „свјетова“, тј. сукобу

старијег покољења богова с млађим покољењем, преточене су у роману *Петроград* у причу о сукобу оца и сина, а у роману *Завист* у причу о непријатељству између браће. Интересантно је поменути да ауторка, кад је ријеч о овој теми, на крају студије долази до закључка да мит у *Петрограду* и *Зависти* „не разоткрива само закржљалост и изопаченост савременог света, већ указује на постојање непроменљивих, вечних исходита, како позитивних, тако и негативних, која се назире из свакодневнице и историјских промена“.

С једне стране, знатна пажња у књизи посвећена је оним елементима који се скоро незаобилазно разматрају када се говори о поетици гротеске у неком књижевном дјелу – прије свих, карневализацији свијета (у овом случају, кроз однос господара и дворске луде у роману *Завист*) и метафори прождирања (која се, такође, доводи у везу са Ољешиним романом). С друге стране, није чест случај да се феномен гротеске у неком дјелу тако студизно посматра са ширег психолошког аспекта, као у књизи Оливера Жижовић. Ауторка наима, настоји да на основу богате и признате теоријске литературе (С. Фројд: *Увод у психоанализу*, К. Г. Јунг: *Архетипови и колективно несвесно*, К. Г. Јунг: *Аналитичка психологија*, Е. Нојман: *Историјско порекло свести* итд.), представи своје виђење психологије гротеске. У том смислу, парадигматичним се могу сматрати поглавља *Снови и халуцинације као спонтани изрази несвесног* (57–64) и *Гротеска и колективно несвесно* (88–91), гдје се на примјерима из романа *Петроград* показује како су одређени психолошки феномени (најбоље објашњени дјелима Фројда и Јунга), у тијесној вези са конституисањем гротескних представа. С тим у вези, ауторка долази до закључка да је гротеска укоријењена у несвјесном дијелу човјекове личности, односно да потиче из колективног несвјесног.

Преплитањем компаративног и интердисциплинарног приступа при тумачењу романа *Петроград* и *Завист*, Оливера Жижовић је дала драгоцјена свједочанства о гротески и њеном поријеклу и успјешно доказала да се ниједна од постојећих теорија гротеске не може сматрати цјеловитом. Ма колико свеобухватне биле, теорије гротеске су „само помоћно средство у сагледавању њених конкретних манифестација и контекстуализација“, што на најбољи начин потврђују примјери из анализираних романа Белог и Ољеше. Стога, књига *Поетика и психологија гротеске* не представља само значајан прилог једном цјеловитијем и потпунијем схватању гротеске, него и рецепцији романа *Петроград* и *Завист*, о којима на српском језику не постоји довољан број књижевно-критичких студија.

Весна Б. Мићућ